

ונקראת עסקה זו "צאן ברזל", לומר שבאים לנותן רווחים ממנה כצאן, שיש מהם לבעליהם וולדות וגזרות⁽²⁾. ו"ברזל" נקראת מחמת שהיתה עומדת בשוויה לבעלים כברזל שהוא חזק, ולעולם אינו פוחת מערכו.

וכיון שקיבל על עצמו אחריות גמורה שאם ייאנס או יפסד ישלם לבעלים, יש לראות את העסק אצלו⁽³⁾ כהלואה גמורה, ומה שנותן לבעלים חלק מן הרווחים הרי זה אסור

משום ריבית על ההלוואה הנמצאת אצלו.

מתניתין:

אין מקבלין סחורה להתעסק, וכל האחריות ע-ב תהיה על מקבל העסקה, וממילא תהיה הסחורה נשמרת בערכה לבעלים, **כצאן ברזל,** שלעולם אינו פוחת, ותמיד נשמר לבעלים באותו שווי שהיה בזמן שקיבל את העסקה.

ומאחר שקיבל את המעות **מישראל,** מה

לבעליהן, הרי זה שומר שכר שמתנה להיות כשואל, והיה מקום להתיר שאין כאן הלוואה כלל.

2. כן כתב בתפארת ישראל שנקראו צאן מחמת שמביאים רווח כצאן המביאים גזרות וולדות, אולם ברש"י לעיל (ס"ט ע"ב ד"ה אין) כתב שרוב המקבלים היו נוהגים לקבל בהמה דקה, לכך נקראו צאן.

3. מרש"י בסוגיה נראה שמדובר שהצאן ברזל נישומו, והמקבל התחייב כסף כפי שווים לנותן, ועוד חלק מרווחיהם, שכתב (בד"ה אין מקבלין) ושם אותם עליו במעות, וכ"כ (בד"ה וגבי בכור) אתי נכרי תבע זוזי כמו ששמאן, ויש שדייקו כן אף מלשון הגמ' כיון דאי לא יהיב זוזי אתי נכרי תפס לבהמה, מוכח שעיקר החיוב של המקבל הוא מעות.

ויש מקום לדון לפי רש"י שדווקא באופן שהחוב הוא ממון יש לאסור מדין ריבית, אבל במקום שהחוב הוא הצאן או כל חפץ אחר, לא נאמר איסור ריבית שאין כאן כלל הלוואה, אלא חפץ של הנותן הנמצא אצל המקבל. אלא שיש להעיר לפי רש"י שכיון שהחוב

דהיינו שחצי המעות באחריות הנותן, וחצים באחריות המקבל, וכן ברווחים חולקים ביניהם, וטעם האיסור כיון שנעשו חצי המעות הלוואה, ומה שעוסק בחצי האחר של חבירו חנם יש בזה משום ריבית על חצי ההלוואה שקיבל, ואסור. אם כן קל וחומר במשנתנו שכל המעות אצל המקבל בתורת הלוואה, שהרי קיבל אחריות על כל העסק, ובעל המעות עדיין מקבל חצי ברווחים, ודאי יש לאסור משום ריבית, ותירץ שהמשנה נקטה את הרישא אגב החידוש שיושמע בסיפא שמתר לקבל צאן ברזל מן העכו"ם.

ובתוס' הקשו על זה שאם כן מה הקשתה הגמרא ליפלוג וליתני בדידיה, שבמקום להגיד את הדין של נכרי, נאמר אופן המותר בישראל, כשקיבל ע"ע הנותן אחריות, הלא עיקר חידוש המשנה לפי רש"י הוא ההיתר שנאמר בעכו"ם.

וברמב"ן העיר שאף דין זה שמקבלין צאן ברזל מעכו"ם פשוט הוא, שהרי אפילו ריבית קצוצה מבואר במשנה שלווין ומלווין מעכו"ם.

ולמד הרמב"ן שיש חידוש במשנה זו יותר מעסקה דלעיל (ס"ח ע"א) ששם החצי של המתעסק הרי זה אצלו במלווה גמורה, ומתעסק במעות כרצונו, משא"כ כאן שהצאן חוזרות

שנותן לישראל זה חלק (4) ברווחי העסק, הרי זה אסור מפני שהוא ריבית⁽⁵⁾.

אבל מקבלין צאן ברזל מן העכו"ם אף על פי שקיבל על עצמו מקבל העסקה אחריות על כל סכום העסק.

אין בזה איסור⁽⁶⁾, כיון שנותן העסקה הוא גוי אין איסור לתת לו חלק מן הרווחים.

וכן לויין יהודים מהם — מהעכו"ם שלא נאמר איסור ללוות מגוי בריבית

שיקבל הנותן הוא רק מיניה וביה דהיינו רק אם יהיה רווח, ורק במקום שמשלם את הרווח מכיסו הוא ריבית קצוצה.

וברמב"ן ורשב"א נראה שלמדו טעם אחר למה להחשיבו ריבית דרבנן, כיון שבמקום שהרווח הוא מיניה וביה אנו רואים את החפץ כפיקדון שקיבל עליו את כל האחריות והרווח הוא שכרו.

אבל התוס' עצמו למדו מלשון מפני שהוא ריבית שהוא ריבית קצוצה, ששמו את שווי הצאן וקצבו רווח ברור שיתן לו מבחוץ בין אם יהיה רווח ובין אם לא יהיה רווח.

והביאו ראיה מהירושלמי שכתוב שהצאן עשויות במאה דינרין ואתה מעלה לי סלע משלך באחרונה, מוכח שהשכר הוא בין אם יהיה רווח ובין לא.

וכתבו התוס' שזהו החידוש במשנתנו יותר ממשנת עסקה ששם מדובר בריבית דרבנן ופה כיון שנתן דבר קצוב יש בזה ריבית דאורייתא.

ולפי הרמב"ן שכתבנו בהערה 1 יש חידוש שבעסקה הוא מלוה כיון שיכול להוציא החצי כרצונו, משא"כ כאן שהצאן חוזרות בעיניהם היה מקום להתיר כשומר שכר המתנה להיות כשואל.

ובריטב"א עצמו למד שמקום שקיבל על עצמו המתעסק אחריות, בין אם הרווח מיניה וביה ובין אם הוא מכיסו, ריבית דאורייתא היא.

6. בתפארת ישראל כתב שיש כאן חידוש שאפילו שמקבל על עצמו כל אחריות ונותן לעכו"ם רווחים אין בזה איסור לא תחנם.

שלו הוא מעות א"כ יש כאן מכר גמור למקבל, ואז שייך לדון ריבית דאורייתא מצד שהוא דרך מקח וממכר. וברש"י נראה שהוא דרבנן כמו בכל עסקה, מהטעמים האמורים לעיל.

ואולי י"ל שכיון שהמקבל יכול להחזיר גם את הבהמות עצמם א"כ אין כאן מכר גמור. אולם ברמב"ן כתב שנכסי צאן ברזל חוזרים כמות שהם, ואין למתעסק זכות להוציאם, מבואר מזה שלא התחייב מעות, אלא את הצאן בעצמם.

ויש לדון לפי הרמב"ן כיון שהצאן חוזרות לבעליהן, הלא ודאי הם בעלים גמורים, ולמה נדון את המקבל כלווה וכבעלים לענין שיתחייב בבכורה.

ומוכח מזה שחוף מהבעלים הרגיל שהוא יכול לקדש בחפץ אשה, וכן למכור, יש עוד גדר בעלים שנובע ממי שקיבל אחריות גמורה על החפץ.

4. כתב הבית יוסף וכן פסק הרמ"א (קע"ז ס"א) בשם חכמי לונגיל שאם כל הריוח לנותן העסקה יש להתיר לקבל צאן ברזל אף על פי שכל אחריות על המקבל, כיון שאין כלל הלוואה שהרי אין למקבל שום רווח, אלא נחשב שעושה הכל בשליחות הנותן.

5. בתוס' למדו מרש"י בסוגיה שמדובר בריבית דרבנן, ולכן הקשה רש"י שהרי החידוש הושמע כבר במשנה לעיל (ס"ח ע"א) כמו שכתבנו בהערה 1.

ובריטב"א כתב טעם לזה כיון שכל הרווח

מחבירו סחורה להתעסק בצאן ברזל,

דברשותא דמקבל קיימא הרי העסקא באחריות גמורה אצל המקבל, ולכן נאסרה העסקה משום ריבית, שאנו רואים אותה כהלוואה עם רווח.

ורמינהו יש להקשות סתירה לכך מן הברייתא האומרת: **ישראל המקבל צאן ברזל מן הנכרים** להתעסק בהם, ולחלוק עם הנכרי ברווחים, והולידו הבהמות שקיבל להתעסק וולדות, אין לוולדות הנולדים מן הבהמה שקיבל דין בכורה, שהרי נאמר בבכור "בישראל" למעט בהמת גוי, ובהמה זו שקיבל בעסקה הרי היא של הגוי.

ואף אותן וולדות שהם רווחי הבהמה שקיבל, ומגיע לישראל המקבל חלק מהם בתור מחצית מן הרווחים, אם ילדו, וולדותיהם הרי הם **פטורין מן הבכורה**, ואע"פ שיש לישראל חלק בוולדות המולידות מכל מקום אנו רואים אותם כבהמת גוי שאין בה דין בכור.

מוכח שצאן ברזל הרי הוא ברשות הנותן דהיינו הגוי, שאם היה ברשות המקבל⁽⁹⁾ אם

ואף **מלויין** הישראל **אותן בריבית** שלא נאמר איסור מן התורה להלוות לגוי בריבית,

וכן בנר תושב⁽⁷⁾ יש לו אותו הדין כמו לגוי, וכשם שמותר ללוות ולהלוות לגוי בריבית, כך מותר ללוות ולהלוות לגוי תושב בריבית⁽⁸⁾.

מלוח ישראל מעותיו של עכו"ם מדעת העכו"ם, שקיבל הישראל את המעות הללו בהלוואה מן הנכרי, והרי הוא מעמיד את המעות אצל הנכרי המלוה, והרי הם כאילו הוחזרו למלווה, ולאחר מכן נותן את אותם המעות לישראל חבירו, הרי זה מותר, שאנו רואים כאילו הנכרי הוא שהלוה לישראל השלישי.

אבל לא הותר להלוות **מדעת ישראל**, שכיון שלא העמיד הלווה את המעות חזרה אצל הנכרי, יש כאן הלוואה גמורה מישראל לישראל, ואסור משום ריבית.

גמרא:

למימרא, רואים מן המשנה שאדם המקבל

7. גר תושב נחלקו בו במסכת עבודה זרה (ס"ד

ע"ב) לר"מ זהו שקיבל על עצמו שלא לעבוד עבודת כוכבים, חכמים סברו שקיבל על עצמו לקיים שבע מצוות בני נח ואחרים אומרים זהו גר שקיבל על עצמו כל מצוות שבתורה חוץ מאכילת נבילות.

9. מרש"י נראה שממשנתינו היה מוכח שאחריות היא על המקבל, והקושיה מבכורות ששם נראה שאחריות על הנותן ולכן פטור מן הבכורה.

אולם בתוס' (ד"ה אין) כתבו להדיא שבשאלה הבינו שגם בבכורות אחריות על המקבל, אלא שמשום שלא קיבל הנכרי עדיין מעות על בהמתו נחשב ברשות הנותן ופטור מן הבכורה.

8. ברא"ש כתב שישראל שכפר בעיקר מותר להלוותו בריבית כיון שאין מצוין להחיותו, ושוב לא נאמר בו וחי אחיך עמך, ומכל מקום אסור ללוות ממנו בריבית שהרי ישראל הוא

במשנה בבכורות מריה אונסא וזולא, וכיון שקיבל עליו הגוי אחריות פטור מן הבכורה, צאן ברזל קרית ליה בתמיה, הלא אם יפסדו הבהמות יפסיד הגוי. אם כן אין לקרוא לזה צאן ברזל, שמשמעותו שהוא עומד לבעלים בשווי הראשון⁽¹¹⁾.

ועוד יש להקשות אדתני סיפא של משנתנו אבל מקבלין צאן ברזל מן העכורים שמשמע מזה שאין להתיר קבלת עסקה בצאן ברזל רק באופן שמקבל מן הגוי, הרי יש היתר אף בישראל.

והיו צריכים במשנה ליפלוג בדידיה לחלק בישראל עצמו, ולומר במה דברים אמורים שאסור לקבל עסקה בצאן ברזל מישראל באופן דלא קביל עליה הבעלים אונסא וזולא, ולכן הרי זה הלואה אצל המקבל כיון

כן אף הוולדות שנולדו מן הבהמה⁽¹⁰⁾ עצמה שקיבל בעסקה, היו צריכין להתחייב בבכורה, כדין בהמת ישראל.

ומתוצינן: אמר אביי לא קשיא הא שנאמר בבכורות שפטורות מן הבכור מחמת שהם נחשבים של הגוי הנותן, באופן דמקבל עליה הגוי אונסא וזולא, ולכן יש להחשיבם כשל הגוי.

מה שאין כן הא שמבואר במשנתנו שנחשב ברשות המקבל, ולכן יש איסור ריבית, הוא באופן דלא קביל עליה נותן העסקה אונסא וזולא אלא היא באחריות המקבל לכן היא כלוה אצל המקבל, ויש איסור ריבית מחמת הרווח שיתן לבעלים.

ומקשינן: אמר ליה רבא, אי דקביל עליה

ועוד אפשר ליישב את הרש"י על דרך הריטב"א שאונסין על המקבל וזולא על הנותן, ולכן היה נחשב עדיין צאן ברזל מחמת הזולא שעל הנותן. (הריטב"א עיין הערה 11).

10. וברשב"א כתב שעל הבהמה עצמה לא היה כלל צד שתתחייב בבכורה, שהיא ודאי שייכת לנותן. וכל קושית הגמ' רק מן הוולדות המולידות שהם מגיעות לישראל בחלקו מן הרווחים.

אולם מרש"י וכן בריטב"א להדיא מבואר שקושית הגמרא גם על הבהמה עצמה שקיבל באחריות שתהיה חייבת בבכורה.

11. וברמב"ן למד שאביי לא התכוון שכל אחריות על הנותן, אלא רק אם נאנסו בלסטים מזויין, או אם הוזלו כל זמן שהם קיימים, אבל אם מתו או התייקרו הרי הם ברשות המקבל,

והוכיחו התוס' מרבא שהקשה על אביי שאם הנותן קיבל אחריות אין לקרוא לזה צאן ברזל, מוכח שסברנו קודם שמחמת הלשון צאן ברזל, ודאי אחריות על המקבל.

והתוס' לשיטתם למדו שקושית הגמ' מבכורות למשנתנו, שכיון שבמשנה מבואר שעובר בריבית דאורייתא, א"כ הוא מלוה גמורה ביד המקבל, היה צריך להתחייב בבכורה שהרי הוא ברשות ישראל המקבל לגמרי.

ורבא תירץ שאמנם הוא ברשות המקבל לגמרי, אבל כיון שיש יד נכרי באמצע, זהו פטור את הבכור הנמצא ברשות ישראל.

ובמהר"ם רצה ללמוד על דרך זה גם ברש"י שבתחילה הבינה הגמ' שהוא ברשות המקבל, אלא שלנותן יש זכות, ולכן פטור בבכור, והוכיחה הגמ' ממשנתנו שכיון שיש איסור ריבית ואפי' רק דרבנן, מוכח שהוא ברשות מקבל לגמרי.

שכל אחריות עליו.

אבל אם קביל מרה – הבעלים **אונסא** וזולא שפיר דמי ואין לאסור משום ריבית, שאין כאן הלואה אצל המקבל כיון שהבעלים קיבל על עצמו את האחריות.

אלא אמר רבא תירוץ אחר על הקושיה: במשנתינו נראה שצאן ברזל אחריותו על המקבל, ובככורות נראה שהאחריות על הגוי הנותן.

אידי ואידי, בין בככורות ובין במשנתינו, מדובר **דלא קביל עליה מריה אונסא וזולא**, והרי זה באחריות גמורה אצל המקבל.

ומה שיש להקשות גבי בכורות היינו טעם דוולדות פטורין מן הבכורה אף שהם באחריות גמורה של הישראל, **כיון דאי לא יהיב זוזי**, אם לא יחזיר הישראל בסיום

העסקה את הסכום שנישומה הבהמה בתחילה.

אתי נכרי תפיס לה לבהמה הראשונה שהיתה שלו⁽¹²⁾, **ואי לא משכח לה לבהמה** ואם לא מצא הנכרי את אותה בהמה שנתן בתחילה, **תפס להו הנכרי לוולדות** שהיו צריכים להגיע לישראל בחלקו מן הרווחים, והנכרי יתפוס אותם עבור הסכום שמגיע לו בחזרה.

וחיי ליה מחמת אפשרות תפיסה זו, **יד נכרי באמצע** שיש לנכרי כח תפיסה בוולדות אלו, **וכל יד נכרי באמצע פטור מן הבכורה**⁽¹³⁾, לכן דווקא שם אף שהבהמה באחריות הישראל, כיון שיש לנכרי כח לתפוס פטור,

אבל לענין איסור ריבית, כשהמקבל קיבל על עצמו אחריות, נחשב כאילו קיבל הסחורה או הכסף בהלוואה, ואסור לתת לנותן שום רווח משום איסור ריבית.

במקום הבהמה לכן חייבת היא בכורה, ולמה לא נחשב שם יד נכרי באמצע כיון שאם לא ישלם הישראל את המעות, יתפוס הנכרי את הבהמה.

ותירצו שיש חילוק בין הסוגיות שבפסחים הבהמה היתה מעולם של הישראל, ממילא כיון שיכול לדחות את הנכרי במעות, ולא לתת לו את הבהמה עצמה, נשאר את הבהמה ברשות ישראל כפי שהיתה וחייבת בכורה.

מה שאין כן כאן שהבהמה קודם היתה של הנכרי, ממילא מה שעדיין יש לנכרי צד וזכות שאם לא ישלם לו יתפוס את הבהמה, אומר לנו שהנכרי עדיין לא הסתלק לגמרי, ויש כאן יד נכרי באמצע.

13. בתוס' הביאו לענין יד נכרי באמצע שפטור מבכורה, מקור שנאמר כל מקנך תזכר, שמשמע

ולכן יש לקרוא להם צאן ברזל, ורבא הקשה שאין לשון צאן ברזל בכל מקום, אלא כשכל האחריות על המקבל.

ובריטב"א כתב שהתירוץ היה שבככורות לא קיבל המקבל על עצמו גם אונס וגם זול, אלא קיבל על עצמו רק אונס לחוד. ממילא בין לפי הרמב"ן ובין לפי הריטב"א יש אחריות מסוימת על המקבל, גם לפי אביי ולכן נקרא שמו צאן ברזל.

12. בתוס' הקשו שכאן מבואר שכיון שהנכרי יכול לתפוס את הבהמה במקרה שהישראל לא ישלם לו, לכן נחשב יד נכרי באמצע, ובפסחים (דף ו) מבואר ללישנא קמא דרבא שבהמת ארנונא דהיינו בהמה שמחוייב הישראל ליתן אותה במס למלך, מכל מקום חייבת בכורה, והטעם כיון שיכול הישראל לסלקו במעות

ואמר זאת הכתוב בלשון ציווי, כדי ללמדנו איסור לא להלוות לישראל אחיו בריבית.

אך תמדה הגמרא: הרי האיסור להלוות בריבית לאחיק, בהדיא כתב ביה "ולאחיק לא

תשיך"?

ומתרצת הגמרא: כונת הכתוב היא, לעבור עליו בעשה ולא תעשה.

איתיביה רב נחמן ממשנתנו:

דתניא: ליון מהק, מעכו"ם, ומלוין אותם בריבית. וכן בגר תושב, שאינו יהודי, אלא רק קיבל עליו לשמור את מצוות בני נח.

אמר רב חייא בריה דרב הונא: לא נצרכא, לא התכוונה המשנה להתיר להלוות לגוי בריבית בכל ענין, אלא בכדי שיוכל ^{עא-א} ישראל להתקיים, אבל מעבר לזה אסור, כדי שלא יבוא לאיסור ריבית בישראל.

רבינא אמר לתרץ: הכא, ההיתר במשנתנו, בתלמודי חכמים עסקינן, טעמא מאי גזור רבנן על ריבית של גוי, שמא ילמוד ישראל ממעשיו. וכיון דתלמוד חכם הוא, לא ילמוד ממעשיו

איכא דמתני לה להא דרב הונא, אחא דתני רב יוסף [יש שהיו שונים את דברי רב הונא האמורים לעיל, כפירוש על הברייתא דרב יוסף]:

כתיב: "אם כסף תלוה את עמי, את העני

ומביאה הגמרא את דברי הכתוב במשלי [כח ת] "מרבח הוננו בנשך ותרבית, לחונן דלים יקבצנו", ודנה בביאורו:

מאי "לחונן דלים יקבצנו"?

אמר רב: כגון שבור מלכא, שהיה מלך פרס, והיה מטיל מסים כבדים, והיה לוקח את העושר שעשו המלוים בריבית, והיה חונן בהם את הגויים העניים, שהם דלים מהמצוות.

אמר רב נחמן, אמר לי הונא: לא נצרכא פסוק זה אלא לומר שיש להתרחק מהריבית, דאפילו רבית דעובד כוכבים, לא יקח אדם מישראל, כי בסופו של דבר היא תרד לטמיון

איתיביה רבא לרב נחמן מדברי הכתוב המתיר במפורש להלוות לגוי בריבית, כי הא כתיב "לנכרי תשיך".

מאי "תשיך"? לאו, "תשיך", שהכתוב מצוה את ישראל שהוא ינשוך את הגוי, בריבית שיקח ממנו!

ומתרץ רב נחמן: לא בכך דיבר הכתוב, אלא בישראל הנאלץ ליטול הלואה בריבית מגוי, ואני קורא בו, תשיך נשך מכספך לנכרי עבור הלואה שטיטול ממנו.

ותמדה הגמרא: וכי יצוה הכתוב לתת נשך לנכרי, וכי לא סגי דלאו הכי, האם אין אדם מישראל יכול לוות מגוי שלא בריבית!?

ומתרצת הגמרא: כוונת הכתוב המצווה ללוות מגוי בריבית, היא לאפוקי אחיק, דלא.

שתהא מכל וכל ברשות ישראל כדי להתחייב בבכורה.